

“พระนาคราชชนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” *

PHRANAKANCHUNA AND THE TEACHING OF THE MIDDLE WAY

ธรรมรัช แมดมิ่งเหง้า¹, สมเดช นามเกตุ², และ อภินันท์ จันตะนี³

Thammathach madming-ngao¹, Somdet Namket ², and Aphinan jantane³

¹⁻³มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

¹⁻³ Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding author E-mail: thammathach24@gmail.com

แปลจากหนังสือ: พระนาคราชชนะ กับคำสอนว่าด้วย

ทางสายกลาง

ผู้เขียน: สุมาลี มหณรงค์ชัย

ผู้แปล: สุมาลี มหณรงค์ชัย

สำนักพิมพ์: กรุงเทพฯ : ศยาม, 2548

ปีที่พิมพ์: ครั้งที่ 1 / พ.ศ. 2548 / 2,000 เล่ม

จำนวนหน้า: 298 หน้า

บทนำ

หนังสือเรื่อง “พระนาคราชชนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” เขียนโดย สุมาลี มหณรงค์ชัยเล่มนี้เป็นหนังสือที่ได้รับทุนสนับสนุนการเขียนตำราจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่พิมพ์: ครั้งที่ 1 / พ.ศ.2548 / 2,000 เล่ม จำนวนหน้าหนังสือ 298 หน้า โรงพิมพ์สำนักพิมพ์

* Received 12 February 2023; Revised 22 February 2023; Accepted 28 February 2023

ศยาม เพื่อนำเสนอมุมมองว่า ความว่าง ทางสายกลาง และการอิงอาศัยกันมีอยู่ของสรรพสิ่ง เป็นหลักคำสอนที่พระพุทธศาสนาทุกนิกายต่างก็นำมาตีความให้ความหมายและถกเถียงกันไปตามมติของคณาจารย์ในแต่ละสำนักอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาภายหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมา ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากคำสอนเรื่องดังกล่าวด้วยกันแทบทั้งสิ้น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสำนักพุทธในยุคหลังโดยมากจะพัฒนาหลักคำสอนในเชิงปรัชญา ซึ่งทำให้มีการถกเถียงกันถึงความหมายของคำว่า ความว่าง ทางสายกลาง ว่าหมายถึงอะไร สำนักที่มีชื่อเสียงที่สุดที่พยายามแก้ปัญหาที่กำลังถกเถียงกันอยู่นี้คือ สำนักมหายิมิกะ ผู้วางรากฐานคำสอนคือ ท่านนาคคารชุนะ มหายิมิกะแปลว่าผู้نب่บถคำสอนเรื่องทางสายกลาง มหายิมิกะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศูนย์ตวาทะ หมายถึงคำสอนที่ประกาศความว่างของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นทางสายกลางตามแนวทางที่สำนักนี้สอน แต่ก็เป็นประเด็นที่สร้างปัญหาในการอธิบายคำสอนของสำนักนี้ด้วยคำสอนมหายิมิกะ เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความขัดแย้งทางความคิด มีการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเพื่อสร้างเหตุผลที่ดีที่สุดสำนักพุทธใหญ่ๆ ที่ได้รับการยอมรับในเวลานั้นส่วนใหญ่จะมีความอธิบายที่ต่างกันในเรื่องนี้และนั่นนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคมสงฆ์ สภาพสังคมชาวพุทธในอินเดียเวลานั้นมีความวุ่นวายสาเหตุเพราะพระภิกษุที่เป็นนักคิดมักจะมีความเห็นที่แตกต่างกัน และตีความพระธรรมวินัยไปตามจริตของแต่ละคน ทำให้ความเชื่อเป็นไปคนละทิศละทางหาทางปรองดองกันไม่ได้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ชาวพุทธผู้ที่ต้องการแสวงหาที่สุดแห่งความเชื่อหันหลังให้กับศรัทธาที่เคยมีต่อพระธรรมและพระสงฆ์ ทวนเข็มนาฬิกาไปสู่การศึกษาเรื่องราวของพระพุทธเจ้ากันใหม่

เนื้อหาหนังสือ นาคคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง

หนังสือเรื่อง นาคคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง บทสรุปของหลักการแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานอย่างแท้จริง สามารถสรุปสาระสำคัญของเนื้อหาแบ่งเป็นสามภาค ดังนี้

สาระสำคัญภาคที่หนึ่ง สุมาลี มหณรงค์ชัย ชี้ให้เห็นสภาพแวดล้อมและหลักคำสอนในยุคก่อนกำเนิดสำนักมหายิมิกะ โดยเริ่มจาก ความเป็นมาของสำนักมหายิมิกะ ซึ่งเป็นกลุ่มชาว

พุทธที่ยอมรับคำสอนว่าด้วยเรื่องของความว่าง ทางสายกลาง และการอิงอาศัยกันและกันมีอยู่ของสรรพสิ่ง ความเป็นมาของสำนักนี้สามารถสืบย้อนขึ้นไปนับแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (ประมาณ 250 ปี หลังพุทธปรินิพพาน) เหตุที่ดลใจให้ปฐมาจารย์ของสำนักคือท่านนาคารชุนะ (150-250 ปีหลังคริสต์กาล) เขียนงานอธิบายคำสอนว่าด้วยหลักการทางสายกลาง เกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกได้แก่แนวคิดของสำนักอินดูโบราณ เช่นสาขะ เรื่อยไปจนถึงอิทธิพลของพระสูตรชั้นสำคัญ ที่ได้รับการกล่าวอ้างว่าค้นพบโดยท่านนาคารชุนะเอง พระสูตรนั้นก็คือ มหาปรัชญาปารมิตาสูตร ปัจจัยภายในได้แก่ ความขัดแย้งในการตีความหลักธรรมของพระพุทธเจ้า การให้ความสำคัญกับพระพุทธเจ้าแทนที่พระธรรมและคำสอนที่เปี่ยมเบนออกจากพระพุทธประสงค์ เหล่านี้นำไปสู่การแสวงหาทางสายกลางในพระพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจัยภายในคือแรงผลักดันอันแท้จริงที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของสำนักมหายมิกะปัจจัยภายนอกเป็นเพียงแรงเสริมเท่านั้นความสนใจในเรื่องราวของพระพุทธเจ้าทำให้ชาวพุทธบางส่วนหันกลับมาขบคิดในสิ่งที่คุณเหมือนตอบไม่ได้ก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะการตีความอาการนิ่งของพระพุทธองค์ นักปราชญ์หลายท่านเชื่อว่า มายมิกะ หรือ มัธยมิกะเกิดจากการอธิบายท่าทีของพระพุทธองค์ที่ไม่ทรงตอบคำถามบางอย่าง ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่ามีความเห็นมากมายเผยแพร่อยู่มากตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พรหมชาลสูตร กล่าวถึงทิจิ (คือความเห็น)ทั้งหลายที่นักคิดสอนกันมีจำนวนมากถึง 62 แนวคิด ในบรรดาเหล่านี้เกี่ยวข้องกับปัญหาบางข้อที่มีผู้ถามพระพุทธเจ้าแต่ไม่ได้รับคำตอบใด พระพุทธเจ้าจะทรงนิ่งไม่ทรงตอบคำถามเหล่านั้น เรียกคำถามเหล่านั้นว่าปัญหาอัปยฤต

อาการนิ่งของพระพุทธเจ้าก่อให้เกิดความเข้าใจผิดมากมายในสายตาของคนนอก พระพุทธองค์ทรงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่รู้จริงบ้าง หรือไม่ก็รู้แต่ไม่มีความสามารถในการแสดงเหตุผลออกมาให้ประจักษ์ แต่ในสายตาของชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่าพระองค์ทรงทราบคำตอบดีแต่ไม่ประสงค์จะชี้แจง เหตุผลของการไม่ชี้แจงเป็นเรื่องที่ชาวพุทธฝ่ายเดิมไม่สนใจ แต่สงฆ์หมู่ใหญ่บางกลุ่มซึ่งต้องการศึกษาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอย่างจริงจังจึงเห็นว่าประเด็นนี้มองข้ามไม่ได้ พวกเขาเชื่อในความเป็นผู้รู้ทุกอย่างของพระองค์ เชื่อว่าพระพุทธองค์รู้ทุกอย่าง ในขณะที่คนทั่วไปรู้ได้เพียงบางอย่าง

ความขัดแย้งในธรรมก็มีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้เกิดคำสอนแบบมัธยมกะ เนื่องจากพระพุทธพจน์ในหลายแห่งระบุว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” พระพุทธพจน์นี้ก่อให้เกิดความใคร่รู้ว่าจะต้องเห็นธรรมแบบใดจึงหยั่งถึงพระพุทธเจ้าได้ ยิ่งกว่านั้น พระพุทธโอวาทในช่วงท้ายของพระชนม์ชีพระบุไว้ชัดถึงกาลภายหน้า ภิกษุจะมีพระธรรมและพระวินัยเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์ทำให้ชาวพุทธในยุคต้นมหายานพยายามขบคิดว่า “ธรรม” ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเทียบเท่าพระองค์นั้นหมายถึงอะไร ทั้งหมดนี้คือตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดคำสอนแบบมัธยมกะ ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของสำนักนี้คงไม่มีอะไรโดดเด่นกว่าคำสอนปรัชญาปารมิตากับสำนักฮินดูที่มีชื่อเสียงในเวลานั้น ซึ่งก็คือสำนักสงขยะ

สำนักสงขยะ ได้ชื่อว่าเก่าแก่ที่สุดในบรรดาหกสำนักปรัชญาฮินดู ไม่นับถือพระเจ้า อีกทั้งมีคำสอนเชิงปรัชญาขั้นสูงคล้ายคลึงกับที่นักปราชญ์พุทธสอนอยู่หลายประการ ทำให้เราไม่อาจมองข้ามความสำคัญ ปัญหาที่สำนักสงขยะประสบก็เป็นปัญหาเดียวกับที่ท่านนาคราชุนะชี้ให้เห็นในฝั่งของพุทธศาสนา เพียงแต่หน้าที่ในการวิพากษ์สำนักนอกพุทธส่วนใหญ่จะตกอยู่ที่ท่านอารยทเวะ ซึ่งเป็นศิษย์เอกและผู้วางหลักการสายกลางร่วมกับพระนาคราชุนะ กล่าวโดยสรุป มูลเหตุที่ก่อให้เกิดคำสอนมัธยมกะได้แก่ สำนักพุทธที่มีคำสอนสนับสนุนความจริงที่สุด แบ่งย่อยออกได้อีกสองกลุ่มคือ

กลุ่มแรก เน้นความจริงที่อยู่นอกเหนือจากการรับรู้ของจิตเรียกว่า สำนักฝ่ายอภิธรรม หรือพวกสังนิยม สำคัญๆ คือ สรวาสติวาทะ กับ เสตรานติกะ

กลุ่มที่สอง เน้นความจริงที่อยู่พ้นการรับรู้ของจิต เรียกว่าพวก โลโกตตรวาทะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงฆ์หมู่ใหญ่หรือ มหาสังฆิกะ

ทั้งสามกลุ่มล้วนเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของการทำให้คำสอนพุทธเป็นสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)

ประเด็นที่ 1 วิภาษวิธี (Dialectic) คำว่า วิภาษวิธี หมายถึงการดำเนินการอภิปรายหรือโต้เถียงที่เป็นกระบวนการทางความคิดที่นำไปสู่การตระหนักรู้อย่างแจ่มแจ้งถึงข้อจำกัดของเหตุผล โดยทั่วไปการเคลื่อนไหวทางความคิดในลักษณะนี้มักจะดำเนินไปในสองรูปแบบ

กล่าวคือ (1) เพื่อปฏิเสธหรือวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดอื่นเป็นหลัก วิภาษวิธีถูกนำมาใช้เป็นอุปกรณ์เพื่ออภิปรายหรือโต้แย้งความคิดผู้อื่น วิธีการเป็นไปในเชิงปฏิเสธหรือหักล้าง (negative/destructive dialectic) (2) เพื่อแสดงจุดยืนทางความคิดของผู้นำเสนอ โดยพยายามหาบทสรุปหรือเป้าหมายที่เป็นสัจธรรม ในแง่วิภาษวิธีเป็นเครื่องมือที่ใช้ปลูกปัญญา ทำให้ยังเห็นความจริงในท้ายที่สุด วิธีการจึงเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์กว่าแบบแรก (constructive dialectic) วิภาษวิธี สามารถถูกมองทั้งในขอบเขตของทฤษฎีความรู้และอภิปรัชญา ในแง่ของทฤษฎีความรู้ วิภาษวิธีเป็นวิธีการที่ใช้ในการถกเถียง โดยบุคคลที่มีชื่อเสียงในการใช้วิธีการเช่นนี้ในทางตะวันตกคือโสกราตีส (Socrates) ขั้นตอนประกอบไปด้วยการทำตัวเป็นผู้ขอความรู้ พยายามตะล่อมถามให้คู่สนทนานิยามหรือแสดงข้อคิดเห็นของเขาออกมาให้ชัดเจน จากนั้นก็ทำให้เห็นว่า จะต้องมีย่อสรุปบางอย่างเกิดขึ้นจากการแสดงความคิดเห็นนั้น ต่อมาก็ชี้ให้เห็นว่าข้อสรุปที่เกิดขึ้นนั้นขัดแย้งกับข้อเท็จจริง สามัญสำนึก หรือข้อความที่ยอมรับกันอยู่ก่อน เป้าหมายก็เพื่อทำให้ข้อคิดเห็นของคู่สนทนาไร้น้ำหนัก ขาดความน่าเชื่อถือวิภาษวิธีเป็นทัศนะที่เชื่อว่า ความจริงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดพัฒนาการที่วางพื้นฐานอยู่บนความขัดแย้งภายใน เริ่มต้นจากความเชื่อว่าทุกสิ่งมีความขัดแย้งภายในเป็นพื้นฐาน ความขัดแย้งนี้ดำเนินไปในสามภาวะคือ ภาวะพื้นฐาน (thesis) ภาวะแย้ง (antithesis) จนก่อให้เกิดสภาพใหม่ที่เรียกว่าภาวะสังเคราะห์ (synthesis) พัฒนาการของสิ่งทั้งหลายเกิดจากความขัดแย้งแบบนี้ ถ้าไม่มีความขัดแย้งก็ไม่มีสิ่ง ภาวะ หรือคุณภาพใหม่ใดๆ เกิดขึ้นยิ่งกว่านั้นวิภาษวิธียังเกิดจากการหยั่งเห็นวาระบทความความคิดทั้งหลายเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นความคิดเป็นปรากฏการณ์หรือมายาภาพ ไม่ใช่ประสบการณ์ที่ได้จากการประจักษ์ตรง ทฤษฎีทั้งหลายในโลกเป็นความจริงที่สร้างขึ้นมาบนฐานของความคิด แม้จะดูน่าเชื่อถือหรือหนักแน่นเพียงไรมันก็ยังเป็นเรื่องของการใช้เหตุผลสืบสาวหาข้อสรุป (ที่เรียกว่าการอนุมาน) ซึ่งพวกเราส่วนใหญ่ไปยึดถือเป็นจริงเป็นจังในการที่จะทำให้บุคคลตระหนักรู้ถึงข้อจำกัดของเหตุผล เบื้องต้นจะนำความเห็นหรือทฤษฎีที่เราต้องการตรวจสอบมาจัดกลุ่มก่อนความคิดหนึ่งๆ ของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร เมื่อนำมาตีแผ่จะตกลงไปในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งในสี่รูปแบบดังนี้คือ ยืนยัน ปฏิเสธ ทั้งยืนยันและปฏิเสธ และ

ไม่ใช่ทั้งยืนยันหรือปฏิเสธ ท่านนาคคารุณะจัดระบบการตรวจสอบเหตุผลออกมาเป็นชุด เรียกว่า จตุษโกฏิ ตำราบางเล่มเขียนว่า จตุษโกณะ หรือจตุกโกฏิ ก็มี แปลง่ายๆว่าสี่มุม (หรือสี่ ขั้วความคิดหนึ่งๆ ของเราอาจตกอยู่ในหลายมุมพร้อมๆ กันก็ได้ เช่นเวลาที่เรายืนยันความคิด บางอย่างเราก็อาจจะปฏิเสธความคิดอีกอย่างไปโดยปริยาย) ท่านก็จะแสดงให้เห็นต่อไปว่า ไม่ว่าจะใช้เหตุผลไปในทางยืนยันหรือปฏิเสธ ความคิดของบุคคลนั้นก็จะนำไปสู่ภาวะที่ขัดแย้ง ตัวเอง ต้องประสบกับความไร้สาระ (absurdity) ของเหตุผลในท้ายที่สุด

ในเวลานั้น เรียกวิธีการเช่นนี้ว่า ประสงค์ (prasanga – reduction ad absurdum) การชี้ให้เห็นข้อบกพร่องทางเหตุผลของความคิด ไม่จำเป็นที่ผู้ใช้ภาษาวิธีจะต้องนำเสนอ ความคิดแตกต่างอะไรออกมา เพียงแค่ชี้ให้คู่กรณีเห็นข้อบกพร่องในทฤษฎีของเขา ให้เหตุผลของ พวกเขาเพื่อตรวจสอบและลดทอนความน่าเชื่อถือของพวกเขาเอง ผู้ใช้ภาษาวิธีไม่จำเป็นต้อง พิสูจน์ทฤษฎีของตัวเอง และที่สำคัญภาษาวิธี เป็นเครื่องมือตรวจสอบเหตุผล ไม่ได้เป็นทฤษฎีหรือ ทศนะที่จะต้องถูกปกป้องแต่อย่างใด หน้าที่ของเครื่องมือนี้คือทำลายความน่าเชื่อถือของ ความเห็นทั้งหลาย ทำให้บุคคลที่ติดอยู่ในความเชื่อต่างๆ ต้องจำนนและยอมปลดปล่อยตัวเอง จากความเชื่อนั้น

ประเด็นที่ 2 การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความว่าง ประเด็นนี้สุมาลี มหณรงค์ชัยได้ยก ข้อความในคัมภีร์ มุลมัยยมกการิกา ตอนหนึ่งที่ถูกอ้างถึงบ่อยครั้ง ดังนี้ “เราประกาศว่า อะไรก็ตามที่เป็นการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นมาอยู่ (ปรตติยสมุตปาทะ) นั่นคือความว่าง นั้นเกิดจากการบัญญัติ และนั่นคือทางสายกลาง” ข้อความนี้นักคิดส่วนใหญ่เห็นร่วมกันว่า เป็นบทสรุป หลักการสำคัญทางพุทธศาสนาที่ท่านนาคคารุณะชี้ไว้ งานเขียนชิ้นสำคัญของท่านนาคคารุณะ คือ มุลมัยยมกการิกา เต็มไปด้วยข้อความที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้ที่จะแสดงความจริงแบบที่สุด (นัยยะคือความจริงภววิทยา) ในคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยไม่ผ่านความคิดปรุงแต่ง เป็นไปไม่ได้ที่จะคิดว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวข้องกับแก่นสารบางอย่างที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง ยิ่งยืนยันมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำว่าบุคคลนั้นกำลังสรุปความจริงจากความคิด ซึ่งส่วนใหญ่ของความคิดก็มาจากจินตภาพที่จิตสร้างขึ้นจากความเข้าใจและประสบการณ์แบบ ชาวโลก

สุมาลี มหณรงค์ชัย ชี้ให้เห็นว่าการจะอธิบายหลักการของพระนาครชุนะไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะจะต้องระมัดระวังเรื่องแก่นสารภาวะที่ท่านปฏิเสธเป็นอย่างมาก ทักษะของบุคคลและกลุ่มชนในระดับโลกียะทั้งหมดล้วนสนับสนุนแก่นสาร (สภาวะ) บางอย่างที่สามารถจัดลงในจตุษโกฏีข้อใดข้อหนึ่งได้ทั้งสิ้น ทำให้ไม่มีทักษะใดเป็นที่ยอมรับหรือเรียกว่าถูกต้อง ปัญหาคือถ้าไม่มีทักษะใดเรียกว่าถูกต้อง ทุกทักษะต่างก็เป็นมิจฉาทิฐิในแง่ที่ไม่เอื้อต่อความพ้นทุกข์ แล้วสิ่งที่พระพุทธเจ้าบัญญัติว่าเป็นสัมมาทิฐินั้นควรจะถูกเข้าใจอย่างไร เราจะอธิบายสัมมาทิฐิโดยไม่ทำให้นันกลายเป็นทักษะที่สนับสนุนสภาวะได้หรือไม่ เพื่อที่จะไม่ทำให้คำสอนของท่านนาครชุนะประสบปัญหาขัดแย้งตัวเอง สัมมาทิฐิจะต้องไม่ใช่ทักษะในแบบที่ชาวโลกเข้าใจ อาการนิ่งเงียบของพระองค์ในแง่หนึ่งตีความได้ว่า เป็นการแสดงจุดยืนว่าความเข้าใจของพระองค์ไม่ใช่อย่างเดียวกับนักคิดทั้งหลาย เพราะถ้าใช่ พระพุทธเจ้าคงจะตอบปัญหาของพวกเขาเพื่อสร้างความกระจ่างร่วมกันไปนานแล้ว

ประเด็นที่ 3 ความจริงสองระดับกับความว่าง สุมาลี มหณรงค์ชัย ชี้ให้เห็นว่า สำหรับชาวพุทธไม่ว่าจะอยู่ฝ่ายใด ส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับคำสอนในเรื่องความจริงสองระดับคือสมมติกับปรมาตม์ บางคนก็นิยมเรียกความจริงโลกียะกับความจริงโลกุตระ ความจริงสมมติเป็นเรื่องของการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบชาวบ้าน มีการบัญญัติชื่อเรียกสิ่งที่ประสาทสัมผัสรับรู้เช่น โต๊ะ สุนัข หรือชายหญิง ส่วนความจริงปรมาตม์เป็นความจริงเหนือโลก ข้างพ้นบัญญัติ แต่ปฏิเสธไม่ได้ ความเข้าใจทำนองนี้นำไปสู่ความเชื่อว่าความจริงสองระดับดำรงอยู่แยกขาดจากกัน ในการก้าวสู่ความพ้นทุกข์บุคคลจะต้องแยกโลกียวิถียออกจากโลกุตรวิถียอย่างเด็ดขาด เนื่องจากโลกเป็นที่รวมแห่งความทุกข์ ความจริงเกี่ยวกับโลกย่อมดำเนินไปตามกฎไตรลักษณ์ว่าความสามารถในการก้าวพ้นความจริงสมมติไปสู่ระดับปรมาตม์ต้องอาศัยปัญญา หากต้องการเข้าสู่ความหลุดพ้นซึ่งเป็นความจริงปรมาตม์ จำเป็นที่คนจะต้องละทิ้งหรือปล่อยวางความจริงสมมติทุกอย่าง สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นว่า หากมองเพียงผิวเผิน ความเชื่อข้างต้นไม่ถือว่าผิดหลักพุทธศาสนา ภาพที่ได้จากความเข้าใจ ก็บอกชัดเจนว่าความจริงสองระดับแตกต่างกันแต่ความแตกต่างที่ดูเหมือนตรงข้ามกันนี้เราจำเป็นต้องพิจารณาให้รอบคอบ แม้ชาวพุทธทั่วไปจะเชื่อว่าความจริงสมมติไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง ๆ เป็นเพียงนามหรือจินตนาการใช้อธิบายเพื่อสร้าง

ความเข้าใจร่วมกัน กระนั้นความเข้าใจที่เกิดจากบัญญัติก็ย่อมเป็นความจริงในระดับสมมติเท่านั้น ถ้าสมมติแปลว่าไม่จริงต้องถูกปล่อยทิ้ง ความรู้ทุกอย่างของคนไม่เว้นแม้แต่เรื่องของความจริงปรมัตถ์ก็ย่อมไม่จริงต้องถูกปล่อยวางหมด

ประเด็นที่ 4 ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับความเข้าใจปรมัตถธรรมในพุทธศาสนาเกิดจากการยอมรับแก่นสาร (ที่เรียกว่า สวภาวะ) ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม การยอมรับแก่นสารไม่ว่าจะเป็นไปในเชิงยืนยันหรือปฏิเสธล้วนนำไปสู่ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ (ที่เรียกว่า ภาวะ/อภาวะ) ความโน้มเอียงไปสู่ข้อใดข้อหนึ่งในสี่มุม (จตุชโกฏี) เป็นธรรมชาติของปุถุชน ผู้ยึดถือทัศนะตามข้อใด ข้อนั้นก็กลายเป็นหลักการและเป้าหมายสำหรับพวกเขา ซึ่งวิธีการหรือหนทางสู่เป้าหมายจะได้รับการพัฒนาต่อจากความเชื่อตรงนั้น กรณีดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นกับคำสอนของลัทธินอกพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ภายในกรอบของพุทธศาสนาเราเอง ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจนนำไปสู่การยึดถือทัศนะก็เป็นเรื่องที่พบเห็นได้ทั่วไป ข้อดีของคำสอนที่อิงอยู่กับความมีอยู่หรือความไม่มีอยู่คือเข้าใจหรือคิดตามได้ง่าย แต่ข้อเสียคือไม่เอื้อต่อการพ้นทุกข์ เพราะความพ้นทุกข์เป็นเรื่องของการปลดปล่อยพันธนาการทุกอย่าง และพันธนาการที่ซับซ้อนและน่ากลัวที่สุดอันหนึ่ง ก็คือความคิดที่เกี่ยวข้องกับความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของอะไรบางอย่างนี้เอง สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เราเห็นว่า การจะอธิบายทางสายกลางไม่ใช่เรื่องง่าย อันที่จริงเป็นเรื่องยากมากๆ และต้องระมัดระวังการสื่อภาษาเป็นอย่างยิ่ง แม้ความเข้าใจผิดเพียงเล็กน้อยก็อาจนำไปสู่การสนับสนุนแก่นสารภาวะได้แล้ว ความมีกับความไม่มี ในพระสูตรเป็นประเด็นสำคัญที่นักคิดส่วนใหญ่พยายามทำความเข้าใจ ในบางแห่งทั้งคู่จะถูกอธิบายว่าหมายถึงทัศนะที่ยอมรับความเที่ยงแท้ถาวร(สัสตทิจฺฐิ)กับทัศนะว่าทุกอย่างสิ้นสูญ (อฺจฺเจตทิจฺฐิ) สัสตทิจฺฐิคือความเห็นว่างโลกและอัตตาเที่ยงอฺจฺเจตทิจฺฐิคือความเห็นว่างตายแล้วขาดสูญไม่ยอมรับการเวียนว่ายตายเกิดจึงปฏิเสธหลักกรรม พระอรรถกถาจารย์อธิบายเสริมว่าอฺจฺเจตทิจฺฐิเป็นแนวคิดเชิงวัตถุนิยมทำให้คนหมกมุ่นในความสุข ทั้งสองความเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนะมากมายที่เผยแพร่อยู่ในสมัยพุทธกาล

ประเด็นที่ 5 อิทธิพลคำสอนของพระนาคาชุนะ อดีตที่ผ่านมา นักปราชญ์และนักคิดจำนวนมากให้ความสนใจวิเคราะห์งานของท่านนาคาชุนะ โดยเฉพาะคัมภีร์มูลมัยมกการิกา

คำสอนของท่านมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อสำนักพุทธ (เน้นสายมหายาน) ส่วนใหญ่นับจากยุคของท่าน อรรถกถาธิบายคัมภีร์ของท่านก่อให้เกิดคณาจารย์มาชยิมิกะผู้ทรงคุณวุฒิมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่ได้รับการยอมรับนับถือ มีชื่อเสียงแพร่หลาย และมีลูกศิษย์ลูกหาจำนวนมาก อาทิ ภาววิเวกะ จันทรกীরติ ศานติเทวะ เรื่อยไปถึงศานตรักษิตะ และกมลศีละ ในประเทศจีน คำสอนของท่านก็ส่งอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของสำนักสังฆธรรมปุนทริกะ อวตังสกะ และธยานะ คณาจารย์คนสำคัญของสำนักดังกล่าวต่างคุ้นเคยกับหลักการความว่างและทางสายกลางของท่านนาการชุนะ คำสอนของท่านยากแต่ก็ท้าทายนักคิดทุกยุคสมัย

ผู้เขียนได้แสดงความรู้สึกที่มีต่อท่านนาการชุนะไว้ว่า บางครั้งผู้เขียนก็ฉงนใจไม่น้อยที่ข้อเขียนยากๆ ในอดีตจำนวนหนึ่งสามารถท้าทายกลุ่มคนที่มีศักยภาพให้ทุ่มเทชีวิตค้นหาความหมายของมัน ผลงานของคนๆ หนึ่งที่มีประวัติคลุมเครือแต่กลับจุดประกายความคิดและส่งต่อภูมิปัญญาให้กับคนรุ่นลูกหลานไม่รู้จักจบสิ้น ที่สำคัญคือบุคคลที่รับมอบคบไฟแห่งภูมิปัญญานั้น โดยมากจะเป็นปราชญ์และผู้เชี่ยวชาญในการใช้เหตุผลเป็นอย่างยิ่งด้วย หากแยกเรื่องความรู้สึกออกไปเหตุผลที่ทำให้ท่านนาการชุนะได้รับความสำคัญอยู่ในอันดับต้นๆ เป็นเพราะคำสอนของท่านเป็นความจริงที่ไม่อาจโต้แย้ง ที่ผ่านมามีคนมองท่านต่างๆ นานา บ้างก็ว่าท่านเป็นพวกที่ปฏิเสธเหตุผลบ้าง เป็นนักบวชลึกลับที่มีคำสอนสูงส่งเกินเข้าใจบ้าง หากไม่ก็เป็นพวกที่เอาแต่วิพากษ์วิจารณ์คนอื่นแต่ตัวเองกลับไม่กล้าพอที่จะนำเสนอความคิดอะไรออกมา ข้อโต้แย้งเหล่านี้ได้รับการอธิบายเรื่อยมา ยิ่งพยายามปกป้องงานของท่านมากเท่าใดก็ยิ่งมีคนวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นเท่านั้น ในทางกลับกันยิ่งวิพากษ์งานของท่านมากเท่าใดก็ยิ่งมีคนปกป้องมากขึ้นเท่านั้น

สาระสำคัญภาคที่ 3 เป็นการนำเสนอประวัติคณาจารย์คนสำคัญของสำนักมาชยิมิกะ ในหนังสือพระนาการชุนะกับคำสอนว่าด้วยทางสายกลางเล่มนี้ สุมาลี มหณรงค์ชัย ยังได้นำเสนอพัฒนาการของสำนักมาชยิมิกะออกเป็นสี่ช่วง ได้แก่ 1. ยุคของท่านนาการชุนะและศิษย์สายตรงคือท่านอารยเทวะ 2. ยุคของการแตกความคิดและเกิดสำนักย่อยที่นำโดยท่านภาววิเวกะ 3. ยุคของท่านจันทรกীরติ 4. ยุคของการผสมผสานคำสอนมาชยิมิกะเข้ากับโยคจาละโดยท่านศานตรักษิตะและศิษย์

หากใช้บุคคลเป็นเกณฑ์ พัฒนาการของสำนักนี้จะดำเนินไปตามนี้ สำนัก (หรือสาขา) สองแห่งของมหายิมิกะคือสวาตันตริกะกับปราสังคิกะเกิดขึ้นในยุคที่สอง ถ้านับเป็นเวลาก็ราวสี่ร้อยปีภายหลังการจากไปของปฐมาจารย์ (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่หก) ความแตกต่างทางความคิดเกิดจากการตีความคำสอนของท่านนาคารชุนะไม่เหมือนกัน แต่โดยหลักการแล้วทั้งสองฝ่ายต่างเห็นด้วยในจุดยืนเดียวกันคือ ทุกสิ่งอิงอาศัยกันและกันมีอยู่จึงว่าง ความว่างบ่งถึงการไร้แก่นสาร (หรือที่เรียกว่าไม่มีสภาวะ) สภาวะเป็นเรื่องของความคิดที่หาไม่พบในประสบการณ์เมื่อสิ่งทั้งหลายว่าง ความจริงสองระดับย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับปรมาต্মยังเห็นสังขารนี้ย่อมได้ชื่อว่ามีสัมมาทิฐิ หยั่งรู้ทางสายกลางตามแนวทางของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยุคที่ท่านนาคารชุนะประกาศคำสอนว่าด้วยทางสายกลางจุดหมายของท่านคือต้องการวิพากษ์หรือชี้ให้เห็นจุดบกพร่องของความเห็น (ทิฐิ) ที่มีอยู่ในเวลานั้น ต่อมาเมื่อนักปราชญ์ชาวพุทธได้อ่านงานของท่านแล้วยอมรับในหลักการ ความเป็นสำนักที่เรียกว่า “มหายิมิกะ” จึงตามมา ช่วงเวลาของแต่ละยุคห่างกันมากกว่าอายุขัยเฉลี่ยของคนเพราะฉะนั้นผู้เขียนยังได้เตือนว่า ผู้อ่านต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ลักษณะเด่นอันหนึ่งของคำสอนพุทธ (ซึ่งอาจจะรวมปรัชญาตะวันออกสายอื่นด้วย) อยู่ตรงที่ศาสดาและครูบาอาจารย์ทั้งหลายในยุคเริ่มแรก ท่านเหล่านั้นสั่งสอนโดยไม่ได้ประกาศความเป็นศาสนา (หรือสำนัก) ไม่ได้วางกรอบใดๆ ล่วงหน้าเพื่อชี้จุดยืนของตนเป็นเอกเทศจากผู้อื่น จุดร่วมต่างๆ เช่นศาสนา นิกาย ลัทธิสำนัก ตลอดจนกลุ่มความเชื่อที่ก่อให้เกิดความแตกแยกเป็นเรื่องของศรัทธาในภายหลัง ทั้งนี้ทั้งนั้น ครูบาอาจารย์ที่อ้างถึงตรงนี้หมายถึงนักปราชญ์ผู้หยั่งรู้ในสังขารมมิใช่ผู้หวังลาภสักการะ ตรงนี้เป็นจุดหนึ่งที่เราสามารถนำมาใช้พิจารณาดูความน่าเชื่อถือของชาวพุทธที่ภายนอกได้รับยกย่องว่าเป็นครูบาอาจารย์ด้วย ในกรณีของสำนักมหายิมิกะ ผู้รู้ส่วนใหญ่เห็นว่าท่านนาคารชุนะประกาศคำสอนว่าด้วยทางสายกลางเรียกว่า “มหายิมิกะ” ส่วนมหายิมิกะเป็นชื่อเรียกกลุ่มของชาวพุทธที่เห็นชอบตามหลักการของท่านนาคารชุนะ (นาคารชุน-Nâgârjuna)

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นาكارชุนะมีชีวิตอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่สอง (ประมาณ 150-250 ปีหลังคริสตกาล) ท่านถือกำเนิดในตระกูลของพราหมณ์ที่เมืองวิหารกะ (ปัจจุบันเรียกว่า เพราะอะอยู่ในแคว้นมหาโกศล) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย มีชีวิตอยู่

ร่วมสมัยเดียวกับพระเจ้า ยัชณศรี เคาตมีบุตร หรือ โคตรมีบุตร/โคตมีบุตร)แห่งราชวงศ์
อานธระ (ตำราของอาจารย์อภิชัยเขียนว่า ศาตวาหนะ) หลักฐานฝ่ายจีนกล่าวว่าท่านมีชีวิตอยู่
ร่วมสมัยเดียวกับพระเจ้ากนิษกะ และพระอัสวโหมชะ (Asvaghosa) โดยท่านมีอายุน้อยกว่าพระ
อัสวโหมชะ พระอัสวโหมชะเป็นพระสหายใกล้ชิดกับพระเจ้ากนิษกะ และพระวสุมิติระ
(Vasumitra) ซึ่งเป็นอาจารย์คนสำคัญของนิกายสรวาสติวาทะ

ด้วยเหตุว่ามัธยมกะเป็นคำสอนที่มุ่งแก้ไขความเห็นผิดอันเป็นทางสุดโต่งทั้งหมด
นักปราชญ์หลายท่านจึงยกย่องให้คำสอนของสำนักนี้ (โดยเฉพาะของท่านนาการชุนะ) เป็น
หัวใจของพุทธปรัชญา ท่านมีคุณูปการยิ่งใหญ่ต่อพุทธศาสนา เพราะช่วยล้างความอ่อนแอ (แก้
ความเข้าใจผิด) ให้กับรากแก้วทางปัญญาสองกระแสนหลักของอินเดีย คำสอนของท่านคือทาง
สายกลางที่พ้นไปจากทางสุดโต่งของทั้งอัตตาและอนัตตา ศูนย์ตาคือการหลุดพ้นจากกรอบของ
ข้อสุดโต่งทั้งสองทางสาระสำคัญภาคที่สอง สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นหลักคำสอนสำคัญๆ
ของพระนาการชุนะไว้พิจารณา 5 ประเด็นคือ (1) วิภาษวิธี (2) การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความ
ว่าง (3) ความจริงสองระดับกับความว่าง (4) ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง และ (5)
อิทธิพลคำสอนของพระนาการชุนะ

ข้อวิจารณ์

ผู้วิจารณ์มีข้อวิจารณ์ 2 ประเด็น คือ จุดเด่น และ จุดด้อยในหนังสือ “นาการชุนะกับ
คำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” ดังนี้

ก. จุดเด่น

ความเป็นมาของสำนักมหายิมิกะผู้วิจารณ์มีความคิดเห็นว่า การนำเสนอมูลเหตุและ
อิทธิพลที่ก่อให้เกิดคำสอนมหายิมิกะตามที่คุณเขียนกล่าวไว้นั้นยังขาดข้อมูลที่จำเป็นบางอย่าง
เช่น ประวัติของนิกายตรีศาสตร์ ซึ่งนิกายนี้อาศัยศาสตร์ 3 ประการ คือ มหายิมิกศาสตร์ ศต
ศาสตร์ และทวาทศนิกายศาสตร์รวมกันเป็นชื่อของนิกาย โดยมีท่านนาการชุนะเป็นปฐมอาจารย์
แห่งนิกายนี้ ท่านเป็นผู้ตั้งทฤษฎีศูนย์ตวาทีน อรรถาธิบายหลักปัจจุยาการและอนัตตาของพระ

พุทธองค์โดยวิธีใหม่ คัมภีร์ที่ท่านรจนามีเป็นจำนวนมาก แต่ที่มีชื่อเสียงที่สุดก็คือ มายมิกศาสตร์ นอกจากประกาศแนวทฤษฎีศูนยตาแล้ว ยังได้วิพากษ์นานามติของประธานิกายในพระพุทธศาสนาและมติของปรัชญาฮินดูและเซนได้ด้วย เช่น ความเชื่อในศาสนาฮินดูเรื่องพุทธเทวนิยม เกี่ยวผู้สร้าง ผู้รักษา ผู้ทำลาย โดยเทพเจ้าต่างๆ มากมายเช่นพระพรหม พระศิวะ พระวิष्ณุ เป็นต้น ซึ่งมีมานานก่อนมีนาการชุน สามารถย้อนไปถึงศาสนาพราหมณ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนาอีก นอกจากนี้ยังมีความเชื่อตามปรัชญาอนุพหุนิยม (Atomic Pluralism) ในปรัชญานายะที่ถือว่า อนุของดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นมูลเหตุของโลกและสรรพสิ่งในโลก ทศณะต่างๆ เหล่านี้ทำให้นาคารชุนเสนอแนวคิด เรื่อง ปฏิจจนสมุปบาท เพื่ออธิบายการเกิดดับของสิ่งทั้งหลาย และใช้ศูนยตาเป็นตัวเดินเรื่องพร้อมขยายความด้วยระบบตรรกะ เมื่อนาคารชุนใช้ศูนยตาในการอธิบายและตอบโต้กับลัทธิต่างๆ แน่นนอนว่าย่อมมีการตีความศูนยตาไปต่างๆ นานา ดังนั้นปิงคเลนตร จึงกล่าวต่อไปว่าเพื่อให้ศูนยตาธรรมเกิดความคลาดเคลื่อนไปโดยประการต่างๆ จึงรจนาคัมภีร์มายมิกศาสตร์ขึ้นมา อรรถกถาของศาสตร์นี้มีผู้แต่งกันไว้มากฉบับที่แปลสู่พากษ์จีนมี 2 ฉบับเป็นของนิลเนตรและของภาววิเวก ส่วนคัมภีร์ศตศาสตร์นั้นเป็นของอาจารย์ทเวะ เป็นหนังสือวิพากษ์ปรัชญาฮินดูทั้งเวทानตะ สางขยะ ไวเศษิกะ นยายะ โยคะ และเซน ไว้อย่างถึงพริกถึงขิง เผยให้เห็นความเลิศเด่นของพระพุทธธรรมอย่างไรก็ตาม

ประเด็นที่ 2 ปัญหาที่เกิดกับคำสอนของสำนักต่างๆ ผู้วิจารณ์เห็นว่า ผู้เขียนนอกจากจะยกเอาทศณะของสำนักต่างๆ เช่น สำนักสรวาสตีวาทะ สำนักเสาดันตริกะ สำนักโลโกตตระภาวะ และสำนักสางขยะ มาเขียนอธิบายไว้แล้วยังได้วิเคราะห์ให้เห็นปัญหาที่เกิดกับคำสอนของสำนักต่างๆ เอาไว้ด้วย ซึ่งแต่ละสำนักก็มักจะมีการยืนยันแก่นสารภาวะและมักจะมีปัญหาเกิดขึ้นหลายประการ ปัญหาเหล่านี้ซึ่งผู้เขียนมีการอธิบายเอาไว้ในตอนของหลักธรรมสำคัญของสำนักมายมิกะเพื่อแก้ไขข้อที่ผิดพลาดเหล่านั้น สุมาสี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นหลักคำสอนสำคัญของพระนาคารชุนะไว้พิจารณา คือ วิชาขวิธี การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความว่าง ความจริงสองระดับกับความว่าง ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง ซึ่งในแต่ละประเด็นก็ได้รับการอธิบายชี้แจงและเสนอแนะทางออกให้กับปัญหาเหล่านั้นเอาไว้ได้อย่างชัดเจน

ข. จุดด้อย

เรื่องประวัติของท่านนาคารชุนะ ที่ผู้เขียนได้นำเสนอในหนังสือยังไม่สามารถยอมรับได้ว่าถูกต้องทั้งหมด เพราะยังมีอีกหลายทัศนะที่กล่าวถึงประวัติของท่านไม่เหมือนกันประวัติของท่านนาคารชุนะ เพราะผู้วิจารณ์เห็นว่า ในประเด็นต่างๆ นี้ควรได้รับการขยายความ และเพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้นโดยเฉพาะประวัติของท่านนาคารชุนะที่ต้องอ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และทัศนะของนักวิชาการทางพุทธศาสนา ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้เขียนที่กล่าวว่า การจะอธิบายหลักการของพระนาคารชุนะไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะจะต้องระมัดระวังเรื่องแก่นสารภาวะที่ท่านปฏิเสธเป็นอย่างมาก โดยชี้ให้เห็นว่าทัศนะของบุคคลและกลุ่มชนในระดับโลกียะทั้งหมดล้วนสนับสนุนแก่นสาร (สภาวะ) บางอย่างที่สามารถจัดลงในจตุสโกฏฐข้อใดข้อหนึ่งได้ทั้งสิ้น ทำให้ไม่มีทัศนะใดเป็นที่ยอมรับหรือเรียกได้ว่าถูกต้อง การตีความหลักการของพระนาคารชุนะก่อให้เกิดกระแสต่างๆ ดังเช่น ปรัชญามาธยมิกะตามแนวคิดของพระนาคารชุน ได้กล่าวไว้ว่า ปรัชญามาธยมิกะตามแนวคิดของพระนาคารชุน กล่าวถึงความว่างหรือศูนย์ตาเป็นแนวคิดหลักและเป็นแนวคิดที่ลึกซึ้ง ไม่เป็นทฤษฎีแบบสัสตทฤษฎี และ อัจฉาทฤษฎี เป็นความรู้แบบมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เป็นแนวคิดแบบอัตถิภาและนัตถิภาชีวิตในวัยเยาว์ (พระมหามหาวินทร์ ปรีสุตโตโม, 2560)

ท่านได้ใช้ชีวิตส่วนมากอยู่ทางอินเดียตอนใต้ คือที่ศรีบรรพต หรือศรีไศล ท่านได้ถือสถานที่แห่งนั้นเป็นศูนย์กลางพระพุทธรูป คัมภีร์ของพระพุทธรูปฝ่ายทิเบตแสดงว่าท่านนาคารชุนเคยศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาด้วย และปรากฏว่าท่านได้เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยนาลันทาลำดับที่ 2 มีใช้ลำดับที่ 13 ซึ่งต่อจากพระราหุลภัทรซึ่งเป็นอาจารย์ของท่านที่ได้มรณภาพไป (Walleser, 1990)

ท่านนาคารชุนใช้ภาษาวีธีแย่งความคิดของปรัชญาสำนักต่างๆ ที่มีอยู่ในสมัยของท่าน โดยที่การแย่งนี้มีจุดประสงค์เพื่อแสดงว่าสำนักปรัชญาเหล่านี้อ้างว่าตนเองสามารถหยั่งเห็นความจริงของจักรวาล การอ้างนั้นไม่มีน้ำหนักพอจะสรุปเช่นนั้นได้ อันเป็นวิธีการกล่าวแย้งที่ผลดีที่สุดและแยบคายที่สุดหนึ่ง ประโยชน์ของภาษาวีธีภาษาก็คือเป็นการขจัดเสียซึ่งมิจฉาทฤษฎี

แล้ววิเคราะห์อย่างรอบคอบถึงหลักการของพุทธศาสนา เป็นการชี้ให้เห็นถึงสัมมาทิฐิคือ ความเห็นที่ถูกต้องตามสภาวะที่ปรากฏ (สุวิญ รักษัตย์, 2555)

ท่านนาคคารชุนกล่าวว่า “คนทั้งหลายเข้าใจว่า ศูนยตา หมายถึง ความไม่มีอะไร จึงกล่าวโจมตีเราว่าสอนเรื่องความไม่มีอะไร แต่ความจริง ศูนยตานี้ปฏิเสธทฤษฎีทั้งหมด และศูนยตาเองก็ไม่ใช่ทฤษฎีหนึ่งต่างหาก” ท่านกล่าวตามแบบวิภาววิธี (Dialectic) ของท่านว่า “ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นศูนยตา มันก็เป็นอิสระแก่กันและกัน เมื่อเป็นอิสระแก่กัน ก็ต้องเป็นภาวะสมบูรณ์ เมื่อเป็นภาวะสมบูรณ์ก็ต้องไม่มีการทำลาย และเมื่อไม่มีการทำลาย ก็ย่อมไม่มีสังสาร ไม่มีนิพพาน ไม่มีอริยสัจ ไม่มีสังข์ ไม่มีศาสนา ไม่มีพระพุทธรเจ้า ถ้าทุกอย่างเป็นจริงจะเป็นสิ่งที่ถาวรคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง และถ้าเป็นเช่นนี้ก็คงไม่มีโลก” ท่านกล่าวต่อไปว่า “ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นศูนยตา ในความหมายปฏิเสธโดยสิ้นเชิง โลกก็ไม่มี แม้ปรากฏการณ์ก็ไม่มี จะเป็นเช่นหนวดเต่า เขาระบายเท่านั้น เพราะฉะนั้น ศูนยตาในความหมายปฏิเสธสิ้นเชิงจึงเป็นไปได้” ท่านกล่าวยืนยันว่า “มาธยมิกะถือว่าศูนยตามีความหมาย 2 อย่าง คือ เรารู้ว่าปรากฏเป็นเพียงสมมุติ จึงไม่เที่ยงแท้ คือ ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง และเรารู้ว่าความจริงแท้เป็นภาวะสมบูรณ์ เป็นหนึ่งไม่มีสอง” (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2532)

โดยดั่งกล่าวนี้อาจตั้งข้อสงสัยได้ว่าจุดด้อยของหนังสือเรื่องนาคคารชุนะกับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง คือหนังสือยังไม่สามารถยอมรับได้ว่าถูกต้อง เพราะยังมีอีกหลายทัศนะที่กล่าวถึงประวัติของท่านไม่เหมือนกัน คือ 1. ขจัดความเห็นผิด คือ ชี้ให้เห็นถึงการใช้หลักเหตุผลไม่ถูกต้อง 2. สร้างทัศนะที่ถูกต้อง คือ ทำความผิดให้กระจ่าง 3. ขจัดความไม่แน่ใจในทัศนะที่ถูกต้องแล้ว จะต้องแม่นยำในหลักการของตนเอง

สรุป

กล่าวโดยสรุป หนังสือเรื่อง “พระนาคคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” เขียนโดย รศ.ดร.สุมาลี มหณรงค์ชัยเล่มนี้เป็นหนังสือที่ได้รับทุนสนับสนุนการเขียนตำราจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2547 พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ธันวาคม 2548 ที่โรงพิมพ์สำนักพิมพ์สยาม เพื่อนำเสนอมุมมองว่า ความว่าง ทางสายกลาง และการอิงอาศัยกันมีอยู่ของสรรพสิ่ง เป็นหลักคำสอนที่พระพุทธศาสนามหาหนานทุกนิกายต่างก็นำมาตีความให้ความหมาย

และถกเถียงกันไปตามมติของคณาจารย์ในแต่ละสำนักอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะพระพุทธานุภาพหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมา ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากคำสอนเรื่องดังกล่าว ด้วยกันแทบทั้งสิ้น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสำนักพุทธในยุคหลังโดยมากจะพัฒนาหลักคำสอนในเชิงปรัชญา ซึ่งทำให้มีการถกเถียงกันถึงความหมายของคำว่า ความว่างทางสายกลาง ว่าหมายถึงอะไร สำนักที่มีชื่อเสียงที่สุดที่พยายาม หนังสือ “นาคารชุนะ นำเสนอเนื้อหาโดยการเปรียบเทียบประเด็นปัญหาทางปรัชญากับทัศนะสุดโต่งทั้งสองสาย แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วนคือ ภาคที่ 1 สภาพแวดล้อมและหลักคำสอนในยุคก่อนกำเนิดสำนักมหายมิกะ และภาคที่ 2 หลักคำสอนสำคัญของพระนาคารชุนะ แบ่งเป็น 5 ประเด็นคือ (1) วิภาควิธี (2) การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความว่าง (3) ความจริงสองระดับกับความว่าง (4) ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง และ (5) อิทธิพลคำสอนของพระนาคารชุนะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจแนวคิดของพุทธศาสนาชัดเจนขึ้น หนังสือเล่มนี้ จึงมีคุณค่าต่อการศึกษาระดับปัญหาทางพุทธปรัชญาสำหรับนิสิตนักศึกษาและผู้สนใจในพุทธปรัชญาและปรัชญามหายมิกะของท่านนาคารชุนะ เพราะเนื้อหาในหนังสือให้ทั้งแง่คิด มุมมอง และสาระที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปขบคิดและวิเคราะห์ ทั้งนี้ผู้วิจารณ์ได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ 2 ประเด็นคือ 1) ความเป็นมาของสำนักมหายมิกะ 2) ปัญหาที่เกิดกับคำสอนของสำนักต่างๆ และ 3) ประวัติของท่านนาคารชุนะ

เอกสารอ้างอิง

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2548). พระนาคารชุนะ : กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง. (พิมพ์ครั้งที่ 1)

กรุงเทพมหานคร : ศยาม.

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2560). ปรัชญามหายมิกะตามแนวคิดของพระนาคารชุนะ

วารสารพุทธมคัศ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560) ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา

สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม.

สุวิญ รักษัตย์. (2555). พระพุทธศาสนามหายาน, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนบางกอก

บล็อก. หน้า 139.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2532). ปรัชญาอินเดีย. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร :

ราชบัณฑิตยสถาน.

Walleser, M. (1990). The Life of Nagarjuna from Tibetan and Chinese Sources,
Madras: Asian Education Services, pp. 35.